

Bibliografia

ALCARAZ VICH, Montserrat (2008): "Camps de concentració a Campos. Entrevista a Gabriel Riera Sorell", a: *Ressò*, núm. 194, juliol, Campos.
BERARD, Jeroni de (1983): *Viaje a las villas de Mallorca 1789*, Palma, 1983.
Gran Enciclopèdia de Mallorca (1989-98). Promomallorca, Palma.
REUS MAS, Gabriel: *L'obra de tot un poble*. Impremta Roig, Campos, 1986.
-Campos. Pizellades històriques. Impremta Adrover, 2003, Campos.
ROSSELLÓ, Ramon: *Història de Campos*, Campos, 1977.

VIBOT, Tomàs; ROSER, Guillem & VILLALONGA, José: *Les possessions de Campos*, volum I, Pollença, 2003.

Fonts arxivístiques

ACM	Arxiu Capitular de Mallorca
AMC	Arxiu Municipal de Campos
AB	Abastos
TRIBUTACIÓ	Tributació
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
ECR	Escrivania de Cartes Reials
RL	Reial Patrimoni
PROT.	Protocol notarial
AF	Arxiu del fons Morell

Son Catlar. Història i patrimoni de la gran possessió campanera

Guillem Roser

Tomàs Vibot

José Villalonga

Son Catlar, emplaçada vora la carretera de sa Ràpita, és la gran possessió campanera. Per això, estudiar Son Catlar és penetrar en un paradigmàtic reducte del passat, una arquitectura orientada a la representativitat i a la defensa, a l'explotació total del territori i a la salvaguarda física i espiritual dels seus habitants. És el millor exemple del que tothom entén com a gran possessió mallorquina que es troba a Campos i per això la seva arquitectura centenària i la llarga trajectòria històrica són avui dia un incentiu dels valors patrimonials. A Campos, el millor record de la Mallorca rural i feudal és, en definitiva, Son Catlar.

El recorregut històric de Son Catlar és dels més dilatats de la història illenca. A la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* ve recollit que durant els anys posteriors a la conquesta, concretament en 1244, fou coneguda com *l'alqueria de n'Abraham*,¹ designació, però, que no hem pogut confirmar. La primera denominació de la possessió que sí hem pogut contrastar i que no coincideix amb el topònim que tots ara coneixem, és el de la *possessió d'en Sala* al segle XV. Possiblement fa referència a una branca dels Sala campaners, els quals posseïen terres, possessions i rafals al llarg de tot el territori. La desvinculació d'aquests *Sala* amb la possessió que ara aquí tractam vindrà el 13 d'agost de 1501, quan el seu propietari Llorenç Sala firmà el contracte de venda a favor de Guillem Descatlar. Tot apunta que aquest propietari posà en marxa la construcció un poc abans de 1532 d'un dels blocs arquitectònics que més singularitza les cases: la torre de defensa. Això ho sabem gràcies al contracte d'arrendament firmat aquell any de la «medietatem possessionis demunt dicta den Sala» als campaners Pere Feliu major i menor. En uns dels pactes de l'arrendament s'assenyala que «en lo present arrendament va compresa la torra de dita possessió y la casa exceptuat la casa de fora y una cambra ahont esta la palla». A més a més, el mateix contracte fa referència a l'existència d'un rafal més dins el domini de la possessió.

¹ Gran Enciclopèdia de Mallorca, III, p. 230

Guillem Descatlar féu donació de la possessió per *causa mortis* el 2 abril 1539 a la seva filla Magdalena, qui estava casada amb un membre de la família Nicolau. La seva filla es casà amb Lluís Sanglada, moment en què sa mare li féu donació de la possessió el 3 de gener de 1581.² Abans, en els *Stims* de 1576, apareix recollida la possessió dita *Son Catlarot*, en mans de Magdalena Nicolau i Descatlar, valorada en un total de 7.500 lliures.³ En aquest punt cal dir que, tot i haver passat la possessió per via matrimonial a la família Nicolau, la possessió mantenia la denominació derivada de *Descatlar* o *Catlar*, el que evidentment indica l'excel·lència d'aquest llinatge arreu de Mallorca. En aquesta època ja es documenta de forma completa torre, la cambra superior de la qual quedava reservada per a la propietat i també la clastra.⁴ L'historiador felanitxer Ramon ROSSELLÓ VAQUER apunta una nota relativa al constant perill a què estava sotmesa la possessió davant els atacs de pirates i saquejadors. El 13 de setembre de 1585, el rei concedí gràcia de reducció de tasca a delme pla a favor de Magdalena, esposa de Lluís SAGRANADA, per la possessió Son Catlar «perillosa de moros i on feia dos anys havien capturat Nadal Abraham». La procuració reial demanà testimoni de diverses persones per tal de corroborar aquest fet. El propietari de Son Lledonet, Julià Lledó, afirmà que entre la mar i la possessió sols hi havia el bosc enmig, i que a més pagava tasca i tretzena per les 340 o 350 quarterades de terra que tenia.

A principis de la centúria següent encara apareix Magdalena Nicolau i Descatlar com a propietària, concretament en el cadastre de 1610. Aquesta heretat compartia terres de garriga amb l'heretat de Son Abram. La valoració ascendia a la més que destacable suma de 8.000 lliures.⁵

Després de la mort de la senyora Catlar, els seus béns es varen segrestar i, finalment foren venuts en pública subhasta. Son Catlar fou comprat per Joan Gual Sanglada el 13 d'octubre de 1627.⁶

Serà a partir d'aquesta època quan la possessió comença a expandir els seus dominis, tot a partir de la compra d'importants peces de terra que s'aniran adjuntant a la finca matriu. Abans, el 9 d'octubre de 1587, Lluís Sanglada havia comprat a Joan Vives un extens hort de reguiu denominat l'hort d'en Vives.⁷ L'altra peça que es va

² Arm Ecr 741 f. 188

³ Rosselló, Ramon: *Història de Campos*, Campos, 1977: p. 238

⁴ Rosselló, Ramon: *Història...*, p. 111

⁵ Amc Tributació 41 f. 150 v.

⁶ Arm Ecr 478 f. 121v

⁷ Arm Ecr 728 f. 413v

M^s en el cuarto dels criats, dos llits de banchs y posts vells, una marfaga de daus, una caixa y una taula tot vell – Duas servidoras y sis orinals.

M^s en el cuarto de la ximenea set estampas ab vase baix y alt, y una credencia de sapi teñida de negre tot vell – duas taulas de sapi ab peus – una alfàbia lavatori ab grifó y una verga de ferro sobre finestra.

En altre cuarto, set quadrets juntats sobre post ab figuras chinas y vase dorada, una taula de pi teñida color de caoba vella – una calaxera emblanquinada y dins ella quatre cuadros ab vidre y vase de cedro – una ara de pedra de Santañyi – set ginivets y un trinxedor tots ab manech de planxilla.

En el primer cuarto a la Viñeta un bufet ab son calaix bo y rebador.

En el segon *id id* una caixa llarga de noguer usada y antigua, un cofre vell y un llit de Matrimoni antich.

En el cuarto de la alcova gran, una taula de noguer cuadrada ab peus de cobra.

Cadiras de tota clase

Desset cadiras de Barcelona grogas coradas de bova – nou cordadas de pauma teñidas de negre antigues, y cinch verdas de bova, totes ab respalda bonas y rebadoras – set taburets de morer baxos tornejats ab asiento de roba – una cadira alta y una baixa cordadas de paula sens respalda.

En la capella

Una llantia petita; un Santo Cristo petit y dos canalobras tot de lleutó; unas sacras vellas, un fasilol y missal vell; uns calis de plata dorats antichs, petits ab patena, y tenen las armas de la casa; cinch casullas de seda tots colors y una de estam; dos camis ab son amit usats; dos cingulos; tres corporal; sis tovallas de altar; duas tovaoyolas usadas; seta purificadoras y tovaoyolas; una campana; altres íd. dalt la torra feta en 1698; el retaulo de la capella és de fust ab pilastres y la figura principal el Misteri de la Transfiguració.

Roba fora de la capella

Dotsa llensols quatre de ells gruxats y vells – vint y tres torcabocas, un cubertor de indiana, una vaneva blanca, set coxineras de perfelá, sis formatgés, unas tovalles de taula, tres tovaoyolas, tres tovallas y dos cañoms retxats de cuyna – set coxineras ab voltant, nou llensols, deu torcabocas, duas tovalles de taula, quatre tovaoyolas, tres llensols comuns un de ells intuil, un cañom, duas vanevas encotonadas, tres frisetas vermeyas, sis matalasos, sis coxins de plomas y altre de llana, duas margafas, quatre llits de tisora tres de tela y lo altre de corda».³³

³³ Arm Prot. O 408 f. 408

16. Ítem 20 ll 10 s per mitat de 20 cuarteras y 3 barcellas blat estimat a rahó de 2 ll. ... 20 ll, 10 s.

17. Ítem 16 ll 10 s per mitat de 11 cuarteras xexa estimadas a rahó de 3 ll ... 16 ll, 10 s.

49.471 ll, 13 s.³²

Quadre 2.- Inventari dels *stims* de Son Catlar (1828)

«M^s se continuan los estims del Predio Son Callar descritos en la escritura de arrendament firmada á Mateu Pieras en deset Desembre de mil vuyt cents vint y quatre en poder de dⁿ Juan Rosselló y Gonazalez Notari.

M^s se continuan los mobles y damés existents en la casa urbana de dit Predio Son Callar en el modo sigüient:

En la cuyne

Una taula gran - tres banchs dos de ells ab respaldas – un fañador – un piló y un cuyerer vell tot de pi tres asadors, dos cavalls, una pella y un colador d'aram – un tayant – una olla gran ab cubartora y un tasó tot de aram – una pala de ferro, grellas, uns llevadors, tres triangulos de ferro, uns redons de la ximenea, ermollas, y un mollo de aram – un murter de pedra y un de coure ab mase – un tayant, una rayadora de ferro, y un braser de aram usat.

Rebost de la cuyna

Una basina y una palangana de afeytar – Dotsa plats grans y cinquanta sis petits obra de Valencia - Devuyt platillos ab quinsa xicaras – Dotsa escudellas y duas tapadoras – duas soperas – un pitxer – un sotacopas – una barqueta de posar salse tot obra fina de Valencia – Duas satrieras ab satis de crestay – una fusta ab salés y altre de obra fina de Valencia – duas ribellas de lo mateix – dos llums de ferro – duas llumneras de lleutó – uns torradores – vint y tres tasons de crestay y dotsa cubos de vidre – nou tasas y quatre garrafillas de tap tot de crestay – dos salers, tres botellas negras y tres blancas ab tap, tot de vidre – dotsa platillos obra de valencia – una olla de campaña de aram – una safa de café y una ribella gran de *idem* – tres alfabias, un ribell gran y altre de pastar.

M^s en el cuarto de la torre, una taula y un penjador de escopetas.

M^s en la sala, una taula, un bufet, dos banchs ab respaldas y un caudro vell de St Francesch.

³² Font: Fons Morell s/f

afegir uns anys més tard fou el denominat el Cap-sol, d'unes 17 quarterades de pleta i garriga que formaven part de Son Lledonet i que Joan Gual i Sanglada aleshores propietari de Son Catlar, va comprar el 2 d'octubre de 1629. Finalment, el 19 d'abril de 1646, Mateu Gual i Sanglada hi afegí mitjançant compra el rafal anomenat la Torre Redona -que segons els indicis és la mateixa que es troba dins el nucli del Palmer-. A més d'aquestes grans peces de terres, s'hi afegiren altres de menor cabuda. Per tant, es pot afirmar que la consolidació territorial d'aquest gran latifundi campaner s'efectua entre 1578 i 1646.

El dia 9 març 1617 s'inventarien els béns de Magdalena Sanglada i Descatlar, entre els quals —a més de la casa ciutadana coneguda avui dia com el Casal Balaguer— hi havia la possessió de Son Catlar «de tenor de sinc fins a sis centas quarterades poc més o manco». Aleshores feia partió amb la possessió de Jaume Mas de la Sorda, amb la possessió de Guillem Mas de la Vinyola fins arribar a la mar de la «Ràbita», amb la possessió d'Onofre Garcia —abans de Baltasar Abraham—, amb terres de Pere Ginard —abans incloses dins Son Catlar—, amb la possessió de Guillem Abrí Descatlar —abans de Nadal Abraham—, amb terra de Sebastià Abraham dita la Torre Redona, amb la Barrala de Guillem Abrí Descatlar, amb el camí que des de la Barrala anava a Son Catlar, amb les terres del mercader Tomàs Delabau —abans de Son Catlar—, amb l'hort d'en Vives, amb Son Cós de Bartomeu Amer, amb Son Lledonet dels hereus de Jaume Lledonet i finalment amb la terra de Guillem Mas. Curiosament, el document justifica el fet de tenir tantes partions: «la qual possessió per no esser cuadrada ans tenir moltes confrontes...». En aquest document s'assenyala que des del 23 d'agost de 1616 estava arrendada a mitges a Pere Benet i Mut, de Lluçmajor. En total eren 74 quarterades i un quartó, és a dir, 34 quarterades i un quartó sembrades per l'avitger del blat, i 40 quarterades fins arribar a les 74 d'ordi i civada. L'avitger per un costat havia llogat algunes d'aquestes parts: ho féu a Pere Burguera de Campos i a Caterina Lledoneta. Per altra banda, l'heretat declarà que tenia llogades totes aquestes rotes (peces de terra de dues a quatre quarterades) a diferents roters: Domingo Mas, Joan Mas, la viuda de Sebastià Abraham, Gabriel Blanc, Antoni "Barqueta", a la viuda dels Mas de l'Olivar, a Tomàs Mas, a Esteve, a Pere Valls, Bartomeu mas, a Bartomeu Llampaias, a Joan Ballester "Magaló", al prevere Joan Mas, a Julià Fiol, a Rafel Bonet, a Joan Roser, a Gabriel Blanc, a Joan Mercadal, a Caterina Lledoneta, a Pere Gomila i Gabriel Blanc. Pel que fa a bestiar, la possessió aleshores tenia 4 bous, 2 vaques, un vedell, una egua, una poltra, una egua, una pollineta, un mul i un cavall; per altra, 230 ovelles.

Pel que fa a les cases, se citen en primer lloc la «plasa devant dita casa», «lo pou»,

l'entrada (on hi havia estris de llaurar) i l'estable (on s'estotjaven, entre d'altres, cent-cinquanta cavallons de càrritx); dins la casa de l'amtger no hi havia cap llit, sinó una taula, un banc una arca i altres elements; dins la casa del molí de sang restava aquest enginy de mòlta, tot condret; al menjador es guardaven, entre d'altres, una taula de pi vella, un banc amb respatller, cadires, un estilador, una caixa de pi ple de llençols, tovalles i flassades, calces, davantals i altres robes, una altra caixa de pi plena de flascos, botilles i coberts de la cuina, i un gran armari ple de plats, tasses, brocals, «empolles»; posteriorment s'esmenta la capella, presidida per un retaule de Nostra Senyora i dotada d'un mobiliari i ornamentals litúrgics de gran qualitat i valor (vegeu l'annex documental); a continuació se cita la cuina, on a més dels estris propis d'aquesta cambra, hi havia un cossi de terra amb un «sèrcol enmig», un buidador d'aram, dues calderes grans i una copa també d'aram; dins el pastador, a més dels mobles corrents d'aquesta cambra, s'estotjaven tots els estris de l'era, com ara arers, garbells, i també alfàbies, bótes, un bagul, filoses, etc.; dins la cambra dels graners restaven urons de palla, una mitja bóta de mena, un llanterna de posar carn, entre d'altres; dins la cambra de les dones, dos bancs de llit, cinc carretells, tres alfàbies i cinc gerres; posteriorment se cita la cambra «dita la sala», en què s'estotjava un poc de tot: «cuxots», quarters, barcelles de sal, cadenes, paners, sacs, una caseta de fura, carabasses, etc.; dins la cambra on morí la senyora, restava un llit de pi «ab sos pilarets llevadissos», coixins, «dos portadoras de portar roba per anar de camí», cadires de diversa mida, un parell de pantofles i una gran caixa de pi plena de randes, pavellens, tovalles, camises, coixineres, calces, teles, llençols, mànegues, etc., i també una servidoreta de palma amb cubertora dins la qual es guardaven un parell de guants, «una beatilla de cambrai», un capellet, cinc vels, etc.; dins la cambra de la torre restaven dos llits, una tauleta, flassades, un retaulet «del gloriós St. Hyeroni guarnit de llenyam però foradat», etc.; i finalment «a lo halt de la torra de dita casa una campana de circa dos quintars fins en tres de pes a ull de bell (vell) baró».⁸

El 21 de gener de 1638, es redactà novament inventari dels béns de Magdalena Sanglada Nicolau i Catlar, fet per Joan Mascaró, curador de l'heretat. Aleshores la possessió estava arrendada a Nicolau Covens (un destacat arrendatari, molt relacionat amb el latifundi de la Vall i altres possessions de Campos i que va arribar a formar un patrimoni interessant entre el qual es trobava la possessió Son Covens) per 700 lliures anuals. A més de les cambres abans esmentades, se n'hi afegeix la «sala baixa dita la Capelleta»; per altra banda, també s'hi cita «el rafal dit hort d'en Vives», dins

⁸ Arm Prot. M 1423 f. 19-28v

Quadre 1.-

Extracte de liquidació dels béns de Joan Gual i Sanglada com a conseqüència del plet mantingut entre el marquès del Reguer i la família Gual-Sanglada (1746).

«Llista de lo que té entregat el marquès del Reguer del fideïcomís de D. Juan Gual primer

1. Primo casas mayores de la Ciudad estimadas del tiempo present fol 540 ... 19.350 ll
2. Ítem vasas deuradas, vidres y frisos de ditas vasas estimats des de fol 512 fins 536 en ... 930 ll. 15 s. 2 d.
3. Ítem Són Callar, Torre redona y Hort d'en Vives ab las milloras estimat tot en ... 25230 ll.
4. Ítem estims de ganados, arreus y alacas de Son Callar estimats desde fol 38 fins a fol 42 del segon tom ... 1.188 ll, 11 s. 10 d.
5. Ítem la campana del campanar, la del oratori, calis y patena de plata de dit Son Callar que se han de estimar *vide* fol 42 del segon tom.
6. Ítem té rebut dit Marquès de Bartomeu Mas conductor de dit Son Sallar los estims sigüents que no estan en el procés per quant los rebé di marquès quant dit Mas sorti de dit prèdio.
7. Primo 40 ll que prengué dit Mas del arrendador antecedent ... 40 ll
8. Ítem 22 ll per vint-y-duas corteradas de gort de una reya, estimat a rahó de 1 ll ... 22.
9. Ítem 83 ll 12 s per corante-cuatro corteradas de binat estimat a rahó de 1 ll 18 s ... 83 ll. 12 s.
10. Ítem 53 ll 5 s per doscentas tretse carretadas fems estimadas a rahó de 5 l ... 53 ll. 15 s.
11. Ítem 15 ll per las figueras que dit Mas dexà de posar en la tanca del Capsol ... 15 ll.
12. Ítem estims de ganados arreus y alacas del Hort den Vives estimats en fol 47 del segon tom en ... 506 ll. 3 s.
13. Ítem los mobles del molí estimat en dit fol ... 33 ll, 12 s.
14. Ítem mitat dels grans inventariats y estimats desde fol 47 pàg 2 fins en fol 48 que ha rebut di marquès del conductor del hort d'en Vivas, que són, so és, 55 ll, 17 s. 6 d per mitat de cent-y-onse corteras quatre barcellas tres almuts de ordi estimats a rahó de 1 ll ... 55 ll 17 s. 6 d.
15. Ítem 25 ll 7 s per mitat de 7 cuarteras de civada estimada a rahó de 13 s. .. 25 ll 7 s.

el trespol ara emmacat. Conté un mobiliari sobri i auster, propi de la possessió mallorquina; des del punt de vista ornamental destaca un plafó enrajolat amb la figura de la Mare de Déu amb el Nin. L'estança contigua de l'esquerra —modernament convertida en una petita sala d'estar— conté un dels elements arquitectònics més interessants i incerts del conjunt: una gran jàssera de pedra que descansa sobre dues mènsules, una estructura procedent possiblement dels orígens de la possessió.

Al tercer aiguavés hi ha la cuina, dotada d'una gran campana amb pinte, sota la qual resta el cossi plantat; l'espai també manté l'antiga taula dels missatges. Per la part posterior resta el forn i també un rebost.

Els edificis que envolten les cases principals són un inequívoc testimoni de la potència agropecuària del latifundi. A la part de llevant s'ubiquen les pallisses, les quals ocupen un gran edifici de dues plantes i coberta a dues aigües, amb reforçament de rafes exteriors i acompanyades de les clàssiques creus de pedra als àpex de les teulades. Per altra banda, a gregal s'estén una llarguera porxada sostinguda per pilastres octogonals de marès, de palesa antigor, on soplujaven carros, estris i eines del camp; finalment, el darrer edifici situat en aquest indret correspon a l'antic celler, el qual es transformà en vaqueria a partir de la segona meitat del segle XX. Es tracta d'un edifici de grans dimensions, amb coberta a dos aiguavessos i amb el portal principal presidit per una figura de sant Antoni Abat dins una fornícula. Aquest espai guarda el trist record d'haver estat emprat com a camp de concentració dels vençuts durant els primers anys de la Postguerra espanyola. Segons Montserrat ALCARAZ,³¹ tot seguint l'historiador David Ginard, sembla que Campos va ser el primer municipi que va acollir colònies penitenciàries o camps de treballs forçat de tot l'Estat. Els reclosos feien feina en les carreteres, concretament en la de Campos-ses Salines, i la de Lluçmajor-s'Estanyol. A més de mallorquins, n'hi romangueren d'altres nacionalitats, fins i tot soviètics.

Per la part posterior de les cases resten també un gran conjunt d'edificis destinats a finalitats agropecuàries, encara que avui dia han deixat aquesta funció: hi trobam els sestadors o aprés, les solls, els galliners, etc. Un darrer element que cal destacar és la torre del molí de Son Catlar, situada a l'altra banda de la carretera de sa Ràpita. Es tracta d'una construcció aïllada de planta circular, sense cintell i avui dia mancada d'antenat.

³¹ 2007: 194

el qual hi havia un molí de sang.⁹

Segons el cadastre de 1659 el noble Mateu Sanglada n'era el propietari, juntament amb la Torre Rodona i l'hort anomenat d'en Vives. En conjunt tenia una estimació de 8.940 lliures. A la vila hi tenia la casa situada davant la d'Andreu Amer, estimada en 400 lliures, avui coneguda com sa Torre.¹⁰

En el nou cadastre redactat el 1677 Son Catlar era propietat del noble Joan Gual i Sanglada i comprenia la Torre Rodona i l'hort d'en Vives. El conjunt rebia una estimació de 9.940 lliures. El mateix terratinent posseïa dues cases annexes en el carrer Major, estimades en 550 lliures.¹¹

En el cadastre de 1723 Son Catlar apareix a nom del senyor Mateu Gual Sanglada. En el document consta, a més de comptar amb l'hort d'en Vives i la Torre Rodona, que s'hi havien realitzat un important nombre de millores. La valoració econòmica que rebia el conjunt ascendia a la considerable quantitat de 16.950 lliures. El mateix propietari deia tenir una casa amb corral al carrer Major.¹²

Mateu Gual Sanglada fou seguidor de Felip V en la Guerra de Successió. Morí en 1730 sense fills mascles, per la qual cosa havia nomenat hereu el seu nét Nicolau de Montaner i Sanglada. Aquest darrer també morí sense descendència en 1738, fet pel qual s'originà un llarg plet entre les filles de Mateu Gual Sanglada, Maria (marchesa de Ciutadilla) i Beatriu (marchesa del Reguer). Per aquest motiu, una part de l'heretat —la qual contenia les possessions i terres de Campos— passaren als Montaner, titulars del marquesat del Reguer des del 1739.

Cap a l'equador d'aquesta centúria era de Josep Amar de Montaner, segon marquès del Reguer, casat amb Francesca Truyols Fortuny Gual i Gual, de la casa dels marquesos de la Torre. Fou cavaller de l'orde de Calatrava i gentilhome de cambra de Sa Majestat el Rei. El 1770 va ser nomenat capità-comandant de la vila de Campos. Quatre anys abans, la possessió havia estat estimada amb la mateixa quantitat que en el cadastre de 1723. A més de Son Catlar amb els seus agregats, n'era propietari de la possessió del Gallicant, de la qual en parlam en el capítol corresponent.¹³

Josep Amar de Montaner morí el 20 de juliol de 1775. Havia fet hereu el seu fill Francesc Amar de Montaner una setmana abans.¹⁴ Posteriorment, el dia 7 de setembre

⁹ Arm Prot. 101 f. 324 v-326

¹⁰ Acm Tributació 44 f. 305 v.

¹¹ Amc Tributació 45 f. 238 v.

¹² Amc Tributació 47 f. 274 v.

¹³ Amc Tributació 50 f. 493 v.

¹⁴ Arm Ecr 880 f. 643v

del mateix any es redactà inventari dels seus béns i en concret de Son Catlar. En primer lloc se cita la sala, on hi havia cinc cadires de repòs, vuit mapes i un armari en què s'estotjaven ganivets i botelles; posteriorment esmenta el menjador, amb dos bufets, dotze cadires de Barcelona i diverses estampes; a la primera quadra, més cadires de Barcelona, un bufet, quadres de temàtica històrica i un llibre en pergami; de la primera cambra destacava una arquimesa de pi negra «fet a la moda antiga», un joc de pistoles, una caixa de noguer (dins la qual hi havia robes i teles de diferents qualitats), dos llits de bancs, quatre cadires i vuit tamborets; dins una altra cambra restava «un llit de olivera de la moda Imperial ab dos matalasos de llista», diverses cadires, un bufet, un quadre d'un Ecce Homo i finalment un armariet; dins la cuina, una gran taula amb un banc, un escalfador de llit, un brases, una marmita, un calderó, torradores, graelles, ferros, llums, paelles, olles ingleses, una xocolatera, un morter, plats, platets de Barcelona, un cullerer, ribells, un piló, un fenyedor, etc.; dins els rebostets de la cuina (en total dos) restaven plats, platets, safates, capsas de refredar «ab son brocal de vidre», ribells i una «alfàbia envernissada de posar xocolate»; dins la «cambra de las armas», es guardaven tres cadires, una caixa, llençols, i també set fusells, cinc carrabines, un joc de pistoles, dues espases de cavall, tres espases llargues «a lo antiguo», un mosquit, un tambor i una llança; dins la cambra de la torre restava un llit; a la cambra dels criats hi havia cinc llits; dins l'estudiet de la capella, un llit de banc, dues cadires i una tauleta de pi; dins la torre una olla de ferro, una destral, un uixol, unes estenalles i un llembroix. L'inventari acaba esmentant el bestiar.¹⁵

És curiosa la ressenya que fa l'il·lustrat mallorquí Jeroni de Berard al seu *Viaje a las villa de Mallorca* en 1789, ja que n'esmenta dos Son Catlar. Concretament diu: «Son Callar. Mediano, trigo, ganado. De particular». I posteriorment cita: «Son Callar», sense especificar-ne res més.¹⁶

Durant els primers decennis del segle XIX, la possessió continuà en mans de Francesc Amar de Montaner i Truyols, marquès del Reguer, casat amb Elisabet Puigdorfila i de Villalonga. L'*Apeo* de 1818 desglossa la possessió de la següent manera: unes cases amb totes les seves dependències -750 lliures- i 470 quarterades de terres -25.159 lliures-, 270 de les quals, gairebé la meitat del territori es dedicava exclusivament al conreu de secà, distribuint-se en 36 quarterades de primera qualitat -6.075 lliures-, 149 de segona -13.410 lliures- i 85 de tercera -1.594 lliures-; les 200 quarte-

Magdalena y Sr. Luís Rey de Fransa. / Ítem devant lo altar una peanye de pi / Ítem una capsas de noguer per tenir los corporals dins la qual és lo següent: / Primo un corporal ab se fiola guarnits y obrats de punt real. / Ítem un cobrigalser de filats obrat de agulla. / Ítem una caxeta de pi sens pany ni clau dins la qual és lo següent: / Primo una casulla satí encarnat ab on frena de vellut blau a flo(r)s vermelles ab se stoal y manipla usat tot. / Ítem un camis de brinet de Gènova bo. / Ítem dos amits de brinet de Gènova usat si bé ni ha un qui no és acabat. / Ítem un finyel ab lo qual se siny lo sacerdot. / Ítem altra casulla de fustama blanca ab una crey a les spalles vermella ab estola y manipla de lo matex. / Ítem una capsas de tenir òstias de morer. / Ítem una campaneta fixada a la paret per picar missa. / Ítem un faristol a modo de caxó per dir missa. / Ítem en dita capella una cadireta de volta baxa. / Ítem una peanye de llenyam de pi per tenir los peus».³⁰

Poc anys després, en 1638 s'alçà aquest altre inventari, que pel que es podrà comprovar els elements litúrgics que servava l'oratori eren molt més minsos: «Ítem dins la capella un retaule y tres retaulets demunt dos àngels, una figura de nostre senyora de mabre ab un palis guadamasil dolent. Ítem un calser de plata deurat ab se patena. / Ítem una boassa y los corporals. / Ítem un camis, dos casullas una de satí violat y le altre de costansa blanca ab ses astolas y maniples tot usat. / Ítem dos tovallas sobre lo altar y un tavellola. / Ítem un missat y una sacra. / Ítem un faristol y una campaneta

Ítem dins dita Iglesia uns rexadest ab sis o set posts» (ARM PROT. 101 f. 325v).

Finalment, en 1828 queda consignat «Una llàntia petita; un Santo Cristo petit y dos canalobras tot de lleutó; unas sacras vellas, un fasilol y missal vell; uns calis de plata dorats antichs, petits ab patena, y tenen las armas de la casa; cinch casullas de seda tots colors y una de estam; dos camis ab son àmit usats; dos cingulos; tres corporal; sis tovallas de altar; duas tovayolas usadas; setsa purificadoras y tovayoletas; una campana; altres id. dalt la torra feta en 1698; el retaule de la capella és de fust ab pilastres y la figura principal el Misteri de la Transfiguració» (ARM PROT. O 408 f. 408). El portal forà comunica amb un vestíbul amb coberta de volta d'aresta i amb un trespol fet de grans lloses de pedra. A ambdós costats se situen sengles dormitoris. El de l'esquerra presenta la particularitat de contenir una volta de quatre punts amb clau, avui alterada per un nou plantejament de distribució interiors.

El trànsit des del vestíbul al segon aiguavés es fa mitjançant un arc escarser de marès que descansa sobre línies d'imposta motllurades. L'espai novament és de volta i amb

¹⁵ Arm Prot. 904 f. 184v-188v

¹⁶ Berard, Jeroni: *Viaje a las villas de Mallorca en 1789*, Palma, 1983, p. 179

³⁰ Arm Prot. M 1423 f. 23v-24

En relació a aquest darrer punt i com a anècdota històrica, el mateix REUS MAS, en una altra obra seva titulada *L'obra de tot un poble* reproduceix una interessant predicació esdevinguda en 1859 a la capella de Son Catlar pel prevere Tomàs Alou (conegut aleshores com el *pare Tomàs*) amb motiu de la construcció de la nova església parroquial de Campos. Amb aquest sermó —reproduït íntegrament en aquest treball— queda palès que la intenció del prevere no era altra que animar i encoratjar els campaners que vivien per les rodalies de la possessió a dur guix de sa Ràpita amb els seus carros per a l'alçament del nou temple en construcció: «Així ho han entès los nostros germans i compatriçios de Campos qui per fer la Iglésia nova, que feim, amb los seus carros i parells mos duen totes ses pedres, llenya, calç, grava, cantons i lo demás que necessitam. I voltros qui sou d'aqueta part mos duis es guix perquè és molt més còmodo per voltros, suposat el teniu assuquí, a Sa Ràpita. Pues voltros heveu de tenir diligència de dur-nos es que necessitam fins a Pasco, així com es carros de la Vila, de Sa Serra, de Son Sala, de Son Xorc i Son Toni Amer ara mos duen cantons tenir-ne avançats per tot lo any».²⁹

Com a dada comparativa, val la pena reproduir els inventaris de la capella de 1617, 1638 i 1828, ja que, d'aquesta manera, sabre com es trobava aquesta part importants de l'edifici en tres moments diferents. En el primer inventari trobam:

«En la capella de dita pos^o / Primo un rataula que-y ha pintada Ntra. Señora ab son fill abaxat de la creu y altres personatjes, ab ses portas y vases deurades. / Ítem una figura de Xsto. crucificat de bulto dins una caxeta forrada de vellut vell lo qual stà sobra lo altar de dita capella. / Ítem un dosser de domàs carmesí que lo sr. Lluís Çenglada diu és fet de la tia de la sua XX y ell lo donà perquè servesca en dita capella. / Ítem una figureta de Nostra Señora ab son fill de pedra mabra que diu lo señor Lluís çenglada és sua, y està dins una capsa sobra lo altar. / Ítem un retaulet comú de Ntra. Señora de Rosser. / Ítem un rataulet portacreu petit ab les vases deurades vell. / Ítem una figura del bon Jhs. ab vesta de vellut vermells lo qual tenen emprestat los frares de la Soledat de Campos. / Ítem dos canelobras, ço és, lo un sens peu y altre trencat de different manera. / Ítem una Pau deurada de llenyam sens maneta ab la affigies de Xpto. / Ítem altra pau petita de llautó que diu lo señor Luís çenglada és de Galdent. / Ítem dos floreras una de terra y altra de vidra. / Ítem una salera de dir missa vella. / Ítem una ara de pedra de S^t.anyí en lo altar. / Ítem una tovalles llargas ab listas blaves que'stan sobra lo altar. / Ítem altres tovales scacades més curtas del dit altar. / Ítem un palis de guadamasil ab la figura de Ntra. Señora del Rosser, Sta.

²⁹ Reus Mas, Gabriel: *L'obra...* p. 61

rades restants -4.350 lliures- eren de pleta. Aquest mateix noble posseïa dues importants propietats rurals més del terme municipal de Campos: l'hort d'en Vives i el Gallicant. Pel que respecta a la primera —recordem que es troba annexa a Son Catlar— comptava amb 156 quarterades de secà, 10 de terres de primera -1.125 lliures- i 146 de segona -13.140 lliures-.¹⁷

Francesc Amar de Montaner signà testament a favor del seu fill Jordi Montaner i Puidorfila el 21 de novembre de 1826. Ara bé, el 22 de desembre de 1827 morí, per la qual cosa deixà l'herència a Francesc Amar de Montaner i Villalonga, successor de la casa. Així, el 2 de setembre de 1829 es capbrevaren els seus béns, els quals antigament havien estat de l'herència de la magnífica senyora Magdalena Descatlar i Sanglada, sota alou reial. Son Catlar feia partió amb el camí que des de les Salines anava a Palma, amb les terres de Son Blai Mas, amb Son Lledó, amb el camí de la Ràpita, amb la possessió de Can Mas de la Sorda, amb Son Saia, amb les terres de Damiana Mesquida, amb terres d'Antoni Artigues, amb terres de Bartomeu Artigues, amb la Vinyola, la vorera de la mar, amb Son Catlar Petit —sembla que es tracta d'una part de Can Estela, antigament Son Abram o l'Alqueria d'Avall— que és dels hereus de Catalina Bennasser, amb el camí de la Ràpita, amb diverses peces de terra i finalment a la Barrala. Així mateix denuncia que era propietari del rafal de la Torre Rodona —contigu a Son Catlar— i una pleta de 17 quarterades dites el Cap-sol.¹⁸

El 16 agost de 1828 s'aixecà inventari dels béns senyor Francesc Amar Montaner, marquès del Reguer, entre els quals es trobava la possessió de Son Catlar, entre moltes altres finques. S'inventarien els *stims* dels mobles i arreu, on s'esmenten els de la cuina, els del rebost de la cuina, totes les cadires (en destaca una completa col·lecció de cadires de Barcelona), els de la capella i tota la roba de la capella.¹⁹

Cap a 1840, l'historiador Joaquim M. Bover escrigué les següents ressenyes referides al calze de l'oratori i a la torre de la possessió: «En este predio propio del Marqués del Reguer, a hora ½ de Campos hay un buen oratorio público con un retablo muy antiguo. En su sacristia ecsiste un cáliz de plata del siglo XIV en el que hay caracteres lemosinos que dicen: (en el puño) Ave verum cordus natum de M. (en la peaña) Calicem Salutaris accipiam et sacrificabo ostiam. A lo superior de la torre hay una campana con las armas de Zanglada y esta inscripción: Tota pulcra est amica mea et macula no est in te 1689».²⁰

¹⁷ Amc Tributació 228 f. 160

¹⁸ Arm Ecr 885 f. 137v

¹⁹ Arm Prot. O 408 s/f

²⁰ Rosselló, Ramon, *Història...*, p. 27

Elisabet Amar de Montaner fou hereva del seu germà, Francesc Amar de Montaner i Villalonga (quart marquès del Reguer). Cal a dir que aquesta Isabel Amar de Montaner fou la darrera representant d'aquesta branca major dels Montaner. Ella es casà amb Lluís de San Simón i Orlandis, comte de San Simón —i en conseqüència, marquès del Reguer— qui apareix com a propietari a l'*Amillaramiento* de 1865. Aleshores la possessió comptava amb 732 quarterades, valorades en 91.785 reials de billó, la qual cosa la convertia en la possessió més rica de tot Campos. Els seus conreus es distribuïen en: secà, 42 quarterades de primera classe, 120 de segona, 253 de tercera i 115, aproximadament, de quarta. La garriga s'estenia al llarg de 37 quarterades de primera, 65 de segona i 100 quarterades, 2 quartons i 58 destres de tercera; finalment, tan sols 2 quarterades eren de terra improductiva. Pel que al bestiar predominava l'oví, amb 152 i el seguia el porcí amb 10 caps; per altra banda, hi havia 7 muls, 5 egües, 4 vaques i 2 ases. Aquest terratinent tenia una casa situada en el carrer Major, valorada en 200 reials i una altra a foravila estimada en 284 reials.²¹

El 20 d'octubre de 1871, passà a Lluís de San Simón i Ortega, comte de San Simón i marquès del Reguer. En 1885 tenia una cabuda de 531 hectàrees d'extensió. Entre 1890 i 1897 es dugueren a terme un seguit de petites parcel·lacions. Ara bé, entre 1897 i 1898, es produí un dels grans canvis històrics en la possessió. En el primer any, foren venudes 329 hectàrees (incloses les cases) al misser Gregori Guasp i Vicenç per un total de 125.000 pessetes, mentre que en el segon 120 hectàrees foren venudes a Joan Alou i Ballester, de Campos.

El 4 de desembre de 1944, la part de Gregori Guasp passà a Coloma Guasp Perelló, esposa de Juli Trujillo i Costa. En 1965, després d'una nova mesurament de la possessió, el total arribà fins a 343 hectàrees. Posteriorment, la possessió fou novament dividida entre els descendents de Coloma Guasp: 61 hectàrees a Francesca Trujillo, 102 hectàrees als germans Morell-Trujillo, 95 hectàrees als germans Morell-Trujillo i finalment 68 a Josep Trujillo Guasp.

Fins aquí hem vist els punts més rellevants de la història d'aquest secular latifundi. Un dels trets més interessants a l'hora d'abordar-ne l'estudi és l'explotació agrícola i ramadera. De la gran quantitat de contractes d'arrendament que hem localitzat se'n desprèn que Son Catlar sobresortí pel que fa al forment i també les figueres. De manera general, la possessió era explotada mitjançant aparceria o arrendament de tres parts: conrons, rotes i finalment pastures.

²¹ Amc Tributació 16

El bloc de la dreta compta amb una planta d'alçat coberta per una terrassa, decorada amb diversos busts de terracota de regust classicista. Des de la clau s'hi pot accedir per un portal de llinda, tot i que també es pot fer des de l'extrem per un altre. Segons informacions orals, és aquí on actualment es guarda la capella. A la dreta d'aquest portal trobam una pallissa. Encara a la part exterior, és interessant fer notar la cara de llebeig, on a més d'un dels paraments de la torre, resta una estructura que permetia pujar al primer pis l'aigua de la cisterna.

Tot i que per a aquest treball no l'hem poguda visitar, la capella de Son Catlar representa un dels llocs més importants de culte d'una ampla àrea de la pagesia camperana, amb una influència religiosa i espiritual que s'estenia als feligresos del triangle comprès entre sa Sorda, Torre Marina i sa Barrala. Aquest fet ve corroborat per diversos aspectes. En primer lloc l'existència d'un oratori documentat ja a principis del segle XVII. En segon lloc és molt notòria la dotació i riquesa del mobiliari, dels ornaments i dels objectes litúrgics que consten en els successius inventaris, sobretot en l'aixecat en 1617 en el que es deixa constància d'un retaule dedicat a «Ntra. Señora ab son fill abaxat de la creu y altres personatjes, ab ses portas y vases deurades». Tal descripció denota l'existència d'un altar i ens remet a un retaule policrom i daurat de tres carrers amb pintures a l'oli, la central reproduint una iconografia mariana afiliada al tipus de Verge de la Pietat o una altre variant iconogràfica de *mater dolorosa*, ja que en aquestes figuracions la Verge es presenta amb Jesús mort a la falda després del Davallament de la creu. Tot el moble estaria tancat per dues portes, possiblement decorades amb pintura en ambdues cares. El tercer aspecte a què ens volem referir és que malgrat la capella tengués un ús eminentment privat, existeix constància documental de la celebració de misses oficiades per religiosos itinerants de l'orde dels Mínims, instal·lats a Campos des de 1608 a 1835. En una anotació efectuada pel frare llibreter del convent de Campos corresponent a l'1 d'octubre de 1700 consta la següent entrada: «Setze lliuras del peatge de anar a dir Missa a son Callar los Diums. y festas».²⁷ Aquesta nota documental, juntament amb altres del mateix tenor referides a diferents contrades, confirma no solament la celebració del culte diví a Son Catlar, sinó també la participació tant del clergat regular com del secular en la impartició de la doctrina catòlica en l'àmbit rural de Campos. Per altra banda, mossèn Gabriel REUS MAS a l'obra *Campos. Pinzellades històriques* apunta que en aquest oratori s'hi feia catequesi als infants que habitaven per la contrada.²⁸

²⁷ Arm C 126 f. 39v

²⁸ Reus Mas, Gabriel: *L'obra de tot un poble*. Impremta Roig, Campos, 1986, p. 216

munt el portal s'ubica un rellotge de sol, amb el quadrant avui dia esborrat. El bloc de llebeig conté un segon tram de l'habitatge i la torre. Pel que fa al primer, —que en una època sembla que allotjà la capella— s'accedeix a través d'un magnífic portal de llinda, amb marca conopial i protegit per una corniseta que actua de trencaigües, sobre els extrems del qual hi ha dos caps femenins de terracota en alt relleu, produïts i col·locats en aquest lloc possiblement a finals del segle XIX o principis del XX. Concretament representen la mateixa cara d'una jove, delicadament pentinada i amb actitud de somriure. El portal es troba presidit per un magnífic escut, el més complex, representatiu i alhora ric de tot el municipi. Malgrat això, presenta alguns petits desperfectes, especialment al filacteri, on es pot llegir amb dificultat -a causa de la forta erosió- el lema del marquesat: *Saepe expugnauerunt me, et non possuerunt mihi*—. Es tracta d'un escut del segle XVIII, quarterat, amb la creu de Calatrava i amb les armes del segon marquès del Reguer, és a dir, Josep Amar de Montaner Gual-Sanglada. Conté Amar (amb el vincle de Montaner), Sanglada, Dameto (per son pare) i Puigdorfilà (per sa mare). Al centre del camp se situa el vincle dels Sureda-Gual amb un curiós escurçó (possiblement una al·lusió indirecta pel plet seguit entre el marquès del Reguer amb els Gual-Sanglada). Al damunt s'obre una finestra de llinda amb ampit motllurat, mentre que al costat dret trobam un altre portal, de més reduïdes dimensions, també amb esmotxadura conopial; al damunt s'obre un ull de bou.

La torre de defensa, com hem vist, fou bastida abans de 1532 i originalment es trobava unida a les cases per un petit pas. En època moderna -un cop esvaït el perill per via litoral- s'adossà al cos lateral de l'edifici. És de planta rectangular i amb un alçat de tres cossos i coberta llisa. El parament mostra el sòlid paredat de pedra vista, del qual destaquen les tres filades inferiors. A les tres cares visibles s'hi obren alguns finestrons moderns. Com a elements genuïns resten el primitiu portal d'accés exterior, actualment cec, i les mènsules del matacà corregut. La torre es troba coronada per una espadanya, dins la qual hi ha una campana fosa el 1857, la qual substituï el cap baix dues: una de dos quintars documentada a principis del segle XVII i una altra feta en 1698. Com a notes històriques referides a aquest bloc, recordem el lloguer de la possessió de 1578 on queda estipulat que quan el senyor anàs a la possessió es reservava «una cambra a la torre, so és la cambra de dalt». Per altre costat, el mateix contracte deia que si volia adobar la cuina «so és que puga anar de la cuina a la torre» sense passar per la clastra.²⁶

²⁶ Rosselló, Ramon : *Història de Campos*, Campos, 1977, p. 222

Un dels primers arrendaments localitzats a finals del segle XVI és signat per Lluís Sanglada i Magdalena Nicolava Catlar a favor de Nadal Llompart. El contracte fou tancat per cinc anys a raó de 300 lliures, 2 quintars de formatge, 3 moltons, 3 anyells i 200 quarteres de blat. Hi anaven compreses 100 cabres i la muntanya d'en Macip —Escorca—. ²²

El primer contracte de l'Època Moderna que hem pogut localitzar fou redactat el 12 de desembre de 1624. Nicolau Brondo, com a curador de la senyora Magdalena Sanglada Nicolau i Catlar, arrendà per temps de quatre anys a l'amo Pere Nicolau "Còvens" (com hem vist, arrendatari per altra banda de la possessió de la Vall, de Santanyí), sota els següents pactes: en primer lloc, la propietat li donà dos bous negres i una vaca (estimats en 55 lliures) i un entrecavador de ferro (10 lliures); l'arrendatari no en podia treure palla de la possessió, així com tampoc fems ni llenyes; havia de dur la possessió a quatre sementers, a excepció de la tanca situada vora la casa; i finalment la raó monetària de l'arrendament s'estipulà en 700 lliures anuals.²³ El 8 de setembre de 1728, començà l'arrendament de Son Catlar signat pel propietari, Mateu Sanglada Sureda i Gual a favor de Bartomeu Mas, juntament amb Mateu, Damià, Bartomeu, Joan i Jaume Mas, els seus fills. Com a raó de l'arrendament, els conductors havien de pagar 205 lliures anuals, juntament amb cent quarteres de blat, 30 d'ordi i 30 de civada, tot dut a la casa de Ciutat. A més de portar els sementers correctament, havien de conrar les figueres de la Tanqueta i posar les caseres a costes seves.

Del segle XIX n'hem pogut localitzar bastants arrendaments, entre els quals destaca el signat el 17 de desembre de 1824 per Jordi Mortaner i Puigdorfilà a favor de mestre Mateu Pieres, qui havia de pagar com a raó del contracte un total de 900 lliures mallorquines, un porc de deu arroves el dia sis de gener, dos quintars de «formatge axut, fet en los mesos de mars y abril y de bona calidad», dos porcs i sis anyells per al dia de Dijous Sant, tot el brosat i el formatge fet a la possessió, un paren d'ous amb quatre dotzenes, tres parells de capons i tres parells de gallines per al dia de Sant Tomàs Apòstol, dues quarteres de guixes, mitja quartera de llenties, dues quarteres de blat, dues de xeixa, cinc d'ordi i cinc de civada. En una de les clàusules de l'arrendament el senyor especifica que «vull que el sacerdot que hay dirà missa, y que yo tench señalat, y nombraré en lo sucesiu la diga la ora que me apareixerà; al qual sacerdot deureu mantenir com aconstuman ab la decència que exigeix el seu

²² Rosselló, Ramon: *Història...*, p. 110-111

²³ Arm Prot. M 1429 f. 97v-99

alt ministeri». ²⁴

Ara bé, com a exemple de la complexitat d'aquest gran latifundi anem a desglossar el que signaren Francesc Amar de Montaner i Priam de Villalonga —tutors i curadors de Francesc i Isabel Montaner i Villalonga— a favor de Gregori Salvà, natural de Llucmajor, el 7 d'agost de 1830 durant un termini de 4 anys i sota els següents pactes: l'arrendatari havia de dur la possessió segons costum de bon conrador «conservant la orde de los sementers, abres y parets»; no podia permetre que cap extern sense permís tallàs cap arbre de la possessió; no podia tenir-hi cabres, encara que sí cabrits; podia vendre les pastures i quan la família de la propietat passàs a Son Catlar, l'arrendatari els havia de proporcionar les bísties ensellades; sempre que es fessin obres de conservació a la possessió, l'arrendatari havia de mantenir els homes a pa i companatge; el conductor no podia deixar passar ningú dins la tanca del «Cas-sol» [sic] ni en la de les figueres de rere les cases; els senyors es reservaven la facultat de donar les rotes de la garriga de la Marina i del Cap-sol; la propietat també es reservava l'habitació superior de les cases; per altra banda, «el sacerdot que hey dirà missa per elecció y nombrament de los otorgants deurà dir-li la hora que los apareixerà y el arrendatari tendrà obligació de mantenir-la com és costum ab la desència que demana el seu ministeri y donar-li anualment duas quarteras de blat bo y rebedor en pago de los seus peatges y mantenir-li la bístia»; per *ànnua mercè* el conductor havia de lliurar a la propietat 100 quarteres de blat, 100 d'ordi, 10 de xeixa, 2 quintars de formatge i 600 lliures de Mallorca anuals. La propietat li deixà 2 mules negres, 4 bous llauradors, 3 vaques, 4 ruques, 204 ovelles i 5 mardans; la tanca del Cap-sol en guaret, l'hort d'en Vives amb 36 quarterades de guaret i el sementer de les Veles amb 9 quarterades de guaret. Finalment es fa inventari dels arreus i estris de les cases, en concret de l'estable, de l'estudi, del forn, del pou, de la botiga del gra, de l'era, dels «trastos» de la casa, del molí i finalment també es relacionen els arreus de la Marina (ARM PROT. O 398 f. 194v-200v).

Un darrer exemple d'arrendament on es palesa el grau de complexitat i perfecció agrícola de la possessió, és el que se signà el dia 28 de febrer de 1849 entre Lluís de San Simón —en concepte de procurador d'Isabel Amar de Montaner— i l'amo Guillem Mas, natural de Campos, per un termini de vuit anys, en què foren arrendats Son Catlar i l'Hort d'en Vives. A més dels pactes habituals, l'arrendatari no podia subarrendar la possessió i l'havia de conrar «consevant lo orde de los sementers, lo abres y las parets del lloch»; el conductor a més «no podrà dexar el present arren-

dament el primer any a los sigüents de los vuit anys que ha de durar, no obstante la pràctica que hayà a algunas vilas de Mallorca sinó que haurà de seguir fins acabat que situen los vuit anys»; la raó de l'arrendament es fixà 1.200 lliures anuals, i 184 quarteres de blat, 50 de xeixa, 13 de faves, un quintar de llana blanca i 4 anyelles de primera cria; la propietat es reservava la facultat que l'arrendatari li portàs un cove de figues de moro del figueral Gran o del de darrera la casa; el conductor havia de gastar anualment 50 lliures en millores. Pel que fa a bestiar, la possessió tenia 5 mules, un cavall, 3 parells armats, 4 bous, 4 truges i 200 ovelles; es trobaven en guaret el sementer de l'hort d'en Vives, en concret el tram que anava al camí de la Font Santa i al de la Barra, el sementer de les Veles de Son Catlar (el qual anava de Son Lledonet al molí de Joan Vidal), la tanca del Cap-sol i la tanca de les cases; posteriorment se citen els arreus del porxo, els del forn i els de l'era; finalment s'esmenten els «ornaments de la capella» i els «trastos de la casa», dins la botiga del gra, els estris del molí». ²⁵

Com hem ja esmentat més amunt, Son Catlar representa l'edifici més emblemàtic pel que fa a arquitectura i faicó senyorívola de tot el municipi de Campos, tot sense defugir del subtil equilibri entre els quatre paràmetres que sens dubte la caracteritzen: genuïnitat, rusticitat, solidesa i magnificència.

Efectivament, les cases de Son Catlar s'alcen davant una ampla carrera sense empedrar (recordem que és citada en 1617 com «la plaça de davant»), amb una projecció vertical accentuada per l'alta torre de defensa que protegeix tot el conjunt. Així mateix, aquesta projecció s'incrementa gràcies a la distribució de les cases, concentrades al voltant d'una clastra oberta, i articulades a partir d'una planta complexa, deslligant-se així del tradicional eix longitudinal de la resta de possessions camperes.

La clastra s'obre a xaloc, al fons de la qual s'ubica el cos principal. És de dues plantes d'alçat, amb coberta a dos aiguavessos més un tercer adossat a la part posterior, més modern. El portal forà és d'arc rodó dovellat, emmarcat en un carcanyol i flanquejat per sengles pedrissos. A l'esquerra s'obre un finestra sense ampit, protegida per un graellat, mentre que a la banda contrària, ocupant l'angle, se situa un coll de cisterna, protegit per una capelleta també de pedra i rematada per una corniseta sobre la qual descansa una estructura semicircular que actua de balconada i de connector amb la terrassa de llevant. L'erosió del coll —i especialment del brocal— en testimonia l'antigor. Al pis superior s'obren dues finestres balconeres, d'estructura moderna; just da-

²⁴ Arm Prot. R 227 f. 236-241

²⁵ Arm Prot. M 1429 f. 97v-99.